

Υπολογιστικά Μαθηματικά

Τμήμα Μηχανικών Η/Υ και Πληροφορικής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΧΕ 2014–2015, Διάρκεια παραδόσεων: Από 29–9–2014 έως 16–1–2015

- 3 ώρες Θεωρία (Τρίτη 11–13, Πέμπτη: 12–13)
- 1 ώρα Ασκήσεις (Πέμπτη: 11–12)
- Εξετάσεις: Με κλειστά βιβλία
- Βιβλίο (β' έκδοση, 2013)
- Θα υπάρξουν 2 ή 3 εργαστηριακές ασκήσεις
- Εργαστηριακές ασκήσεις: 1 επί πλέον βαθμός
- Τρεις ενδιάμεσες, απαλλακτικές εξετάσεις (Σάββατο).
 - ★ Ύλη πρώτης ΕΕ: Το πρόβλημα αρχικών τιμών και επίλυση απλών Δ.Ε. ειδικής μορφής (κεφάλαιο 1 και συμπλήρωμα). (15–11–2014)
 - ★ Ύλη δεύτερης ΕΕ: Η μέθοδος του Euler και μέθοδοι των Runge–Kutta (μέχρι και την παράγραφο 3.2). (6–12–2014)
 - ★ Ύλη τρίτης ΕΕ: Μέθοδοι των Runge–Kutta (από την παράγραφο 3.3 και μετά), πολυβηματικές μέθοδοι, το πρόβλημα δύο σημείων (παράγραφος 6.1). (10–1–2015)

Το περιεχόμενο του μαθήματος εν συντομία

Διαφορική εξίσωση (Δ.Ε.) καλείται μια εξίσωση, η οποία περιέχει παραγώγους της άγνωστης συνάρτησης της εξίσωσης.

Οι Δ.Ε. έχουν πολλές εφαρμογές, π.χ. εμφανίζονται πολύ συχνά σε μαθηματικά μοντέλα που περιγράφουν προβλήματα των φυσικών, των τεχνολογικών, των βιοϊατρικών, αλλά και των οικονομικών επιστημών. Κατά κανόνα οι εξισώσεις αυτές δεν είναι δυνατόν να επιλυθούν με αναλυτικές μεθόδους· συνεπώς, η επίλυσή τους με προσεγγιστικές μεθόδους στον υπολογιστή αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο της Αριθμητικής Ανάλυσης.

Οι λύσεις των Δ.Ε. δεν ορίζονται γενικά κατά μοναδικό τρόπο, π.χ. η εξίσωση $y'(t) = 0$ έχει ως λύσεις τις $y(t) = c$ με $c \in \mathbb{R}$ τυχαία σταθερά. Για να ορισθεί η λύση μιας Δ.Ε. κατά μοναδικό τρόπο απαιτούνται πρόσθετες συνθήκες, π.χ. αρχικές ή συνοριακές συνθήκες.

Θα ασχοληθούμε κυρίως με προβλήματα αρχικών τιμών. Θα πούμε λίγα λόγια για τη θεωρία τους και για την επίλυση απλών διαφορικών εξισώσεων ειδικής μορφής, και το μεγαλύτερο μέρος του μαθήματος θα αφιερωθεί σε αριθμητικές μεθόδους για αυτά τα προβλήματα.

1. Προβλήματα αρχικών τιμών

Δεδομένα: $f : [a, b] \times \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ συνεχής συνάρτηση, με $a, b \in \mathbb{R}, a < b$.
 $y_0 \in \mathbb{R}$.

Ζητούμενο: $y : [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ συνεχώς παραγωγίσιμη συνάρτηση, τ.ω.

$$\begin{cases} y'(t) = f(t, y(t)), & a \leq t \leq b, \\ y(a) = y_0. \end{cases}$$

Θέματα: 1. Ύπαρξη λύσης;

2. Μοναδικότητα λύσης;

3. Ευστάθεια; (Συνεχής εξάρτηση της λύσης από τα αρχικά δεδομένα;)

4. Γενίκευση για συστήματα.

5. Επίλυση διαφορικών εξισώσεων απλής μορφής: γραμμικές, Bernoulli, Riccati, με χωριζόμενες μεταβλητές, ομογενείς, πλήρεις, γραμμικά συστήματα Σ.Δ.Ε. με σταθερούς συντελεστές.

2. Η μέθοδος του Euler

Η μέθοδος του Euler είναι η απλούστερη αριθμητική μέθοδος για την επίλυση προβλημάτων αρχικών τιμών. Υποθέτουμε ότι το πρόβλημα αρχικών τιμών έχει ακριβώς μία λύση y .

Έστω $N \in \mathbb{N}$. Θεωρούμε έναν ομοιόμορφο διαμερισμό του διαστήματος $[a, b]$ με βήμα $h := (b - a)/N$. Οι κόμβοι του διαμερισμού είναι $t^n := a + nh, n = 0, \dots, N$.

Η μέθοδος του Euler δίνει προσεγγίσεις y^n των τιμών $y(t^n)$ της ακριβούς λύσης y στους κόμβους t^n , οι οποίες ορίζονται αναδρομικά ως εξής

$$\begin{cases} y^{n+1} = y^n + hf(t^n, y^n), & n = 0, \dots, N - 1, \\ y^0 = y_0. \end{cases}$$

Θέματα: 1. Πώς οδηγούμαστε στη μέθοδο του Euler;

2. Κόστος της μεθόδου ανά βήμα;

3. Ποιότητα των προσεγγίσεων;

4. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της μεθόδου;

5. Πότε χρησιμοποιείται αυτή η μέθοδος και πότε καταφεύγουμε σε άλλες μεθόδους;

3. Μέθοδοι των Runge–Kutta

Έστω $q \in \mathbb{N}$. Θεωρούμε έναν πίνακα $A = (a_{ij}) \in \mathbb{R}^{q,q}$ και δύο διανύσματα $\tau, b \in \mathbb{R}^q$. Συνήθως επιλέγουμε τις συνιστώσες τ_1, \dots, τ_q να ανήκουν στο διάστημα $[0, 1]$. Γράφουμε αυτά τα δεδομένα σε μορφή μητρώου

$$\frac{A}{b^T} \left| \begin{array}{c} \tau \end{array} \right.$$

Θέτουμε $y^0 = y_0$ και ορίζουμε προσεγγίσεις y^m των τιμών $y(t^m)$ της ακριβούς λύσης y στους κόμβους t^m αναδρομικά ως εξής: Ξεκινάμε από την προσέγγιση y^n και, χρησιμοποιώντας τον πίνακα A και το διάνυσμα τ , ορίζουμε πρώτα προσεγγίσεις $y^{n,i}, i = 1, \dots, q$, των ενδιάμεσων τιμών $y(t^{n,i}) = y(t^n + \tau_i h)$ τ.ω.

$$y^{n,i} = y^n + h \sum_{j=1}^q a_{ij} f(t^{n,j}, y^{n,j}), \quad i = 1, \dots, q.$$

Στη συνέχεια, χρησιμοποιούμε τις προσεγγίσεις $y^{n,1}, \dots, y^{n,q}$ και το διάνυσμα b και ορίζουμε την προσέγγιση y^{n+1} ως

$$y^{n+1} = y^n + h \sum_{i=1}^q b_i f(t^{n,i}, y^{n,i}).$$

- Θέματα:*
1. Ποιες παράμετροι a_{ij}, τ_i, b_i δίνουν ‘καλές’ μεθόδους RK;
 2. Κόστος της μεθόδου ανά βήμα;
 3. Ποιότητα των προσεγγίσεων;
 4. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της μεθόδου;
 5. Πότε χρησιμοποιούνται μέθοδοι αυτής της κλάσης;

4. Πολυβηματικές μέθοδοι

Στις αριθμητικές μεθόδους που είδαμε μέχρι τώρα, για να οδηγηθούμε στην προσέγγιση y^{n+1} χρησιμοποιούσαμε μόνο την προσέγγιση y^n , δηλαδή την προσέγγιση στο αμέσως προηγούμενο χρονικό επίπεδο.

Στις πολυβηματικές μεθόδους χρησιμοποιούμε προσεγγίσεις και σε άλλα προγενέστερα χρονικά επίπεδα.

Έστω $k \in \mathbb{N}$. Θεωρούμε σταθερές $\alpha_0, \dots, \alpha_k, \beta_0, \dots, \beta_k \in \mathbb{R}$. Υποθέτουμε τώρα ότι μας δίνονται προσεγγίσεις y^0, \dots, y^{k-1} (οι οποίες κατά κανόνα υπολογίζονται με κάποια μονοβηματική μέθοδο) και ορίζουμε προσεγγίσεις y^m των τιμών $y(t^m)$ της ακριβούς λύσης y στους κόμβους t^m αναδρομικά ως εξής:

$$\alpha_k y^{n+k} + \alpha_{k-1} y^{n+k-1} + \dots + \alpha_0 y^n = h[\beta_k f(t^{n+k}, y^{n+k}) + \dots + \beta_0 f(t^n, y^n)],$$

$$n = 0, \dots, N - k.$$

- Θέματα:*
1. Ποιες παράμετροι α_i, β_i δίνουν ‘καλές’ πολυβηματικές μεθόδους;
 2. Κόστος της μεθόδου ανά βήμα;
 3. Ποιότητα των προσεγγίσεων;
 4. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της μεθόδου;
 5. Πότε χρησιμοποιούνται μέθοδοι αυτής της κλάσης;

5. Το πρόβλημα δύο σημείων

Έστω $q, f : [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ δύο συνεχείς συναρτήσεις. Θα ασχοληθούμε με το ακόλουθο πρόβλημα δύο σημείων: Ζητείται μια συνάρτηση $u : [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$, δύο φορές συνεχώς παραγωγίσιμη, τέτοια ώστε

$$\begin{cases} -u'' + qu = f & \text{στο } [a, b], \\ u(a) = u(b) = 0. \end{cases}$$

Θα ασχοληθούμε συνοπτικά με κάποιες ιδιότητες αυτού του προβλήματος, σχετικά με την ύπαρξη, τη μοναδικότητα και την ομαλότητα των λύσεών του καθώς και τον ρόλο που παίζει το πρόσημο της συνάρτησης q .